

їх аналізувати і тлумачити, порівнювати та робити висновки, пропонувати шляхи вирішення виявлених проблем.

Однак, незважаючи на різні труднощі та перешкоди, інтерес до соціологічних аспектів бібліотечної діяльності дуже великий. Бібліотечні працівники розуміють, що це допомагає не тільки отримувати актуальну інформацію, але й знайти вірну тональність у спілкуванні, з одного боку, з користувачами, з іншого – з керівництвом та владою, а також визначити ефективні засоби функціонування бібліотеки у непростих економічних умовах.

Список використаної літератури

1. Балька Д. А. Библиологическая социология: Определение, предмет, методы / Д. А. Балька. – Б. в. д. – С. 39-69.
2. Богуш Т., Мастіпан О. Дослідження незадоволеного читачького попиту / Т. Богуш, О. Мастіпан // Соціологічні дослідження в бібліотеках : інформ.-аналіт. бюл. Вип. 31. – К., 2005. – С. 3-32.
3. Богуш Т. Роль і місце публічних бібліотек України в соціокультурному просторі регіону: Результати дослідження / Т. Богуш // Соціологічні дослідження в бібліотеках : інформ.-аналіт. бюл. Вип. 34 / НПБ України. – К., 2008. – С. 3-40.
4. Богуш Т. Роль публічної бібліотеки в житті пересічного українця: (за наслідками дослідження) / Т. Богуш // Бібл. планета. – 2008. – № 4. – С. 5-9.
5. Любаренко Л., Мастіпан О. Що ми маємо сьогодні... : (деякі проблеми наук.-дослід. діяльн. б-к України) / Л. Любаренко, О. Мастіпан // Соціологічні дослідження в бібліотеках : інформ.-аналіт. бюл. Вип. 33 / НПБ України. – К., 2008. – С. 15-23.

6. Мастіпан О. Сільські бібліотеки України: реальний стан, проблеми, перспективи (за результатами дослідження) / О. Мастіпан // Бібл. планета. – 2008. – № 3. – С. 14-17.

7. Мастіпан О. Сільські бібліотеки України: реальний стан, проблеми, перспективи (за результатами дослідження) / О. Мастіпан // Бібл. планета. – 2009. – № 1. – С. 7-11.

8. Методичні рекомендації по організації впровадження результатів наукових досліджень в практику бібліотек / ДРБ УРСР ; авт. С. Л. Зворський. – К., 1982. – 32 с.

9. Молицька Г. Обов'язковий примірник документів (місцевий) та повнота його надходження до Тернопільської обласної наукової бібліотеки за 1998-2002 роки : (результати соціол. дослідж.) / Г. Молицька // Соціологічні дослідження в бібліотеках : інформ.-аналіт. бюл. Вип. 30 / НПБ України. – К., 2004. – С. 10-22.

10. Обов'язковий примірник документів (місцевий) та повнота його надходжень до Тернопільської ОУНБ за 1998-2002 роки : (результати соціол. дослідж.) / Тернопіл. обл. універс. наук. б-ка ; підгот. Г. С. Молицька. – Тернопіль, 2004. – 38 с.

11. Огляд науково-дослідної роботи наукових бібліотек та вищих навчальних закладів культури України у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства і основ книгознавства за 2001-2005 роки / М-во культури і туризму України ; ДЗ «Нац. парлам. б-ка України» ; склад. Т. Богуш, С. Зворський, Л. Любаренко, О. Мастіпан, Т. Швачка. – К., 2009. – 232 с.

12. Социологический справочник / под общ. ред. В. И. Воловича. – К., 1990. – С. 104.

13. Фридьєва Н. Изучение читателя : опыт методики / Н. Фридьєва ; Главполитпросвет ; под ред. М. А. Смушковой. – 2-е изд., испр. и доп. – М.; Л. : Долой неграмотность : [Центр. тип. Н.К.В.М.], [1928]. – 158, [2] с. : табл.

УДК 316 : 027.625(477)

СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ ДЛЯ ДІТЕЙ ЯК ПІДґРУНТЯ ПІДГОТОВКИ ДЕРЖАВНОЇ ЦІЛЬОВОЇ ПРОГРАМИ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ ЧИТАННЯ

Автор розкриває систему вивчення дитячого читання в бібліотеках України, його динаміку, включаючи такі аспекти, як зацікавлення краєзнавчою літературою, книгами, виданими українською мовою, творами сучасних українських авторів; відзначає особливості сучасного, „кліпового”, сприйняття інформації. Результати цих досліджень запропоновано покласти в основу Державної цільової програми підтримки та розвитку читання.

Ключові слова: діагностика читання, соціологічні дослідження, читачька компетентність дитини, державна програма.

Автор раскрывает систему изучения детского чтения в библиотеках Украины, его динамику, включая такие аспекты, как интерес к краеведческой литературе, книгам, изданным на украинском языке, произведениям современных украинских авторов; отмечает особенности современного, «клипового», восприятия информации. Результаты этих исследований предлагается положить в основу Государственной целевой программы поддержки и развития чтения.

Ключевые слова: диагностика чтения, социологические исследования, читательская компетентность ребёнка, государственная программа.

The author examines the children`s library reading study system, the evolution of children`s reading, including such aspects as interest in local history literature, books published in Ukrainian, works of modern Ukrainian authors, peculiarities of modern, "video-based", perception of information. The results of these researches are suggested to be put in the foundation of the National goal-oriented program to support and develop reading.

Key words: the reading diagnostics, sociological researches, the child`s reading competence, the State program.

ПРОБЛЕМА «кризи читання», про яку вже багато років із занепокоєнням пишуть учені багатьох країн світу, не могла не торкнутись України. Соціокультурна ситуація, що склалася в державі, призвела до зниження авторитету друкованого слова, престижності читання серед дітей і, відповідно,

до зниження освітнього, загальнокультурного рівня дітей та молоді.

О. Петренко

Якщо не читає доросла людина, це мало в чому позначиться на ній: її внутрішній світ уже сформований. Що ж стосується дітей, то читання закладає фундамент

їхнього ставлення до світу і до людини. Читання має програмне значення для подальшого життя дитини.

Тож інтерес бібліотекарів до діагностики читання дітей XXI століття значно зріс, а сучасні і досить ефективні форми вивчення цієї проблеми, як засвідчує практика бібліотек для дітей, – це соціологічні та моніторингові дослідження. Вони дозволяють фіксувати зміни, що відбуваються в процесі читання дітей у бібліотеці як у часі, так і за змістом; передбачати збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізування інформації щодо стану читання, прогнозувати динаміку його змін; розробляти науково обґрунтовані рекомендації стосовно корекції процесів організації читання та його подальшого удосконалення.

Протягом останніх років бібліотеками для дітей було проведено значну кількість як регіональних, так і локальних соціологічних та моніторингових досліджень із проблем дитячого читання: «Бібліотека – територія читання» (Рівненська ОБД), «Інформаційні потреби користувачів-дітей області», «Найулюбленіша книга» (Хмельницька ОБД), «Портрет юного читача Криму», «Читацькі інтереси і можливості дітей – соціальних сиріт» (Кримська республіканська установа «Дитяча бібліотека ім. В. Н. Орлова»), «Твоє дозвілля» (Уманська ЦМБД Черкаської області) та ін.

На вивчення діапазону культурно-інтелектуальних уподобань і захоплень юних користувачів села були спрямовані моніторингові дослідження Луганської ОБД «Що і як читають діти села» та «Місце книги у світі захоплень дитини – користувача сільської бібліотеки» Кіровоградської ОБД ім. А. П. Гайдара.

Результати останньої розвідки дають підстави стверджувати: бібліотека в селі – єдиний заклад, в якому можна змстовно провести час, тож більшість респондентів її відвідують і залюбки читають. Але відповіді на окремі запитання показують, що не все так добре з читанням дітей у сільській місцевості. Так, на запитання: «До яких занять залучається вся сім'я?» 40% респондентів або зовсім не відповіли, або ж відповіли: «Ні до яких». А це означає, що значна кількість дітей залишається наодинці з собою. В той же час дослідженням зафіксовано, що є частина підлітків, які не читають взагалі. Вони склали третину респондентів (37,4%). Причини цього різні, як і відповіді респондентів: «важко дістати хорошу книжку», «не люблю читати», «ліньки», «не цікаво».

Дитяче читання як цінність культури – явище неоднозначне і мінливе. Воно залежить від якості літератури і рівня її сприйняття юним читачем. Спілкуючись із книгою, дитина отримує нові знання, нові враження, але при цьому щодо книги у неї виникають свої думки, почуття, образи, фантазії.

У бібліотеках для дітей значна увага приділяється дослідженням дитячого погляду на книгу, читання та оточуючий світ. Так, бібліотеки-філії ЦБС для дітей м. Львова проводили опитування «Я та інші», в результаті якого було оформлено виставки «Гортаючи сторінки», «Книги читацької думки». Центральна бібліотека ім. Т. Г. Шевченка для дітей м. Києва здійснює моніторинг «Скарбниця улюблених книг всіх поколінь українських дітей» і за його результатами видає щорічний «Літопис улюблених українських книг різних поколінь дітей» та проводить комплекс масових заходів, спрямованих на пробудження у читачів-дітей інтересу до творчої спадщини українських письменників. У Херсонській

ОБД щорічно відбуваються моніторингові рейтинги «Краща книга року», «Твій улюблений жанр», «Сподобалось – не сподобалось», які дозволяють з'ясувати уподобання юних читачів, коло популярних жанрів, авторів, видань. Так, у 2007 році за результатами опитування, в якому взяли участь учні 5–9 класів, першість утримують твори світової літератури (47% респондентів), 30% – віддають перевагу російським авторам, твори української літератури люблять читати 23% опитаних. І хоча розподіл уподобань не змінився, все ж, у порівнянні з результатами опитувань попередніх років, відбулися позитивні зміни у зростанні інтересу до української книги (збільшився на 10%). Книги про Гаррі Поттера, які протягом попередніх років займали перше місце в рейтингу, потіснив вітчизняний бестселер – книга М. та С. Дяченків «Дика енергія. Лана». До десятки найпопулярніших – потрапила і книга П. Загребельного «Роксолана». Це якраз результат проведеної роботи з популяризації книг українських письменників. Подібні моніторинги проводять й інші обласні бібліотеки для дітей.

Окремий напрям у дослідницькій роботі бібліотек для дітей становлять розвідки краєзнавчого характеру, а саме: чи знають користувачі історію свого краю, що спонукає їх звертатися до книг місцевих письменників, чиї твори найбільше подобаються дітям, з якими письменниками вони хотіли б зустрітись, які заходи відвідати. Зокрема, подібні розробки має Херсонська ОБД. У ході дослідження було встановлено, що школярі виявляють підвищений інтерес до історії рідного краю, більшість із них мають бажання відвідувати заходи книгозбірні, присвячені історії рідного міста, самі пропонують теми таких заходів. Соціологічне дослідження «Книга о рідном крає, городе в чтении подростков», проведене в 2007 р. ЦДБ ім. А. Гайдара м. Севастополя, також показало, що краєзнавча література входить у коло читання майже всіх підлітків.

У 2007 р. бібліотеки для дітей стали учасниками регіонального моніторингу «Я читаю сучасну книжку українською мовою», який проводила Національна бібліотека України (НБУ) для дітей. Його основною метою було визначення стану укомплектованості фондів у бібліотеках для дітей і сільських філій дитячою літературою, виданою в 2005–2006 рр. відповідно до Державної програми розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 роки, Державної програми «Українська бібліотечна серія» та програми випуску друкованої продукції «Українська книга», а також з'ясування рівня популяризації цієї літератури серед дітей і активності її читання. Моніторинг здійснювався методом анкетування на базі спеціалізованих бібліотек для дітей і сільських бібліотек-філій ЦБС Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Сумської, Хмельницької, Чернігівської областей та АРК. Виходячи з вимог програми та методики моніторингу, було опрацьовано 1 909 анкет юних читачів, а також 990 анкет бібліотекарів, 81% із яких становлять працівники сільських бібліотек-філій. Об'єктами дослідження стали нові книжкові надходження, бібліотекарі та користувачі базових бібліотек.

Основним висновком моніторингу є те, що дітям вкрай необхідна нова українська книга. Причому вони охоче її читають, незалежно від рівня популярності чи «розкрученості». Головне, щоб ця книга була у фондах

бібліотек. Це переконує, що розвиток компетентності дитячого читання певною мірою залежить і від видавничої політики нашої держави.

Зміни в тенденціях читання дітей фіксує і щорічний всеукраїнський моніторинг «Книга року...». За його підсумками, у 2008 році читацькі уподобання дітей змінилися кардинально. З розширенням українського книжкового ринку улюбленими книжками юних читачів стали: «Солодка Даруся» М. Матіос, «Таємниця Пурпурової планети» Л. Ворониної, «Лісом, небом, водою» С. Оксеніка, «Брамник» та «Дика енергія. Лана» М. і С. Дяченків, «Поліанна» Е. Портер та ін. Проте першість у всеукраїнському масштабі утримувала книга «Гаррі Поттер» Дж. К. Ролінг. Попередні ж соціологічні дослідження «Українська художня література у читанні дітей-учнів 5–9 класів», «Книга року–2000» та «Книга року–2001» засвідчили, що покоління, яке зросло в 90-х роках у незалежній Україні та формувалося в епоху розвалу і хаосу, не звикло читати, а тим більше – українську книжку. Діти зверталися здебільшого до творів, включених до шкільної програми, та майже одних і тих самих авторів.

У процесі розвитку читацької компетентності дитини важливу роль відіграють сімейні читання, які були й залишаються невід'ємною частиною виховання, засобом духовного спілкування батьків і дітей та потребують значної підтримки як з боку бібліотек, так і всіх соціальних інститутів, що опікуються проблемами дитинства.

Тому важливе місце в соціологічних дослідженнях займають проблеми організації сімейного читання. Наприклад, Дніпропетровська ОБД у 2007 р. провела соціологічне опитування родин «Читання в системі родинних цінностей», яке підтвердило тенденцію останніх років – зменшення інтересу до читання. Молоді батьки аргументують мінімалізоване використання книги у вихованні та розвитку дитини «боязкістю пошкодити книгу, особливо бібліотечну»; тим, що дитина ще замала і читати вголос потрібно починати у 4–5 років; невмінням працювати з дитячою книгою, «несучасністю» такого носія інформації. У той же час анкетування виявило батьків, які хотіли б отримати кваліфіковану допомогу бібліотеки щодо залучення дітей до читання.

Досить активно вивчає цю проблему Харківська ОБД. Так, у 2005 р. нею було проведено соціологічне дослідження «Ми хочемо знати». Методом анкетування вивчалися інформаційні запити батьків, пізнавальні інтереси їхніх дітей молодшого шкільного віку. Як зазначили більшість батьків, діти віддають перевагу казкам і дитячим ілюстрованим енциклопедіям. А читання пізнавальної літератури, за їхнім твердженням, стимулює розвиток пам'яті, наполегливості та прагнення до здобуття нових знань. У цілому проведені дослідження сприяло удосконаленню роботи працівників книгозбірні з популяризації пізнавальної літератури. Враховуючи побажання батьків, було активізовано роботу з енциклопедичними виданнями серій «Я пізнаю світ», «Світ навколо нас», «Все про все» та ін. Водночас здійснювалася робота з розширення знань батьків про пізнавальну літературу для дітей молодшого шкільного віку.

Спираючись на результати попередніх вивчень, бібліотека провела комплексне регіональне дослідження «Сучасна модель сімейного читання», в якому взяли участь усі ЦБС м. Харкова та Харківської області.

Основною метою розвідки було отримання об'єктивної картини стану сімейного читання в регіоні. У процесі обробки даних, одержаних при паралельному опитуванні дітей, батьків і бібліотекарів, було проаналізовано соціально-психологічні чинники сучасного читання в сім'ї, ставлення до читання дітей і дорослих, мотиви звернення до бібліотеки та книги. Виявлено, що 45% респондентів вважають, що роль родини як організатора сімейного читання у теперішній час зменшилася, 31,6% – залишилася без змін, 23,3% – зросла. За результатами вивчення фахівці Харківської ОБД провели обласний проблемний семінар «Новий ракурс діяльності дитячих бібліотек: стратегія організації сімейного читання».

Розвиток дитячого читання неможливий без постійного вдосконалення бібліотечно-інформаційних послуг. Бібліотека для дітей, яка хоче бути цікавою, затребуваною користувачами, має постійно й системно досліджувати їхні потреби, очікування щодо її діяльності. Для цього використовуються різноманітні соціологічні методи.

Постійний моніторинг своєї діяльності здійснює Херсонська ОБД. Після першого комплексного дослідження користувачів «Бібліотека моєї мрії» при ній було відкрито Інтернет-центр, а наступні щорічні соціологічні дослідження «Бібліотека очима читача» дали бачення перспектив розвитку книгозбірні. Так, у бібліотеці відбулися прогресивні технологічні зміни, а саме: було впроваджено інтегровану автоматизовану систему, що охоплює повний цикл бібліотечного обслуговування – від комплектування фондів і запису читача до книгозбірні до видачі, повернення документів та статистичного обліку. Відбулась і структурна перебудова діяльності бібліотеки, спрямована на більш повне задоволення потреб окремих груп дітей при збереженні вікової диференціації обслуговування в читальних залах та на абонементях. Паралельно з названими змінами було запроваджено моніторинг ефективності творчих акцій та масових заходів, що здійснюється із застосуванням методів статистичного аналізу, анкетування та інтерв'ювання (користувачів, педагогів, бібліотечних працівників), експертної оцінки і дозволяє оперативно виявляти «вузькі місця», актуальні проблеми та вносити необхідні корективи. На сьогодні Херсонська ОБД – лідер із просування дитячого читання в Україні.

Активно займається дослідницькою роботою ЦБС для дітей м. Миколаєва. В її доробку – низка соціологічних розвідок: «Бібліотека як гарант успішного творчого та інтелектуального розвитку дитини», «Використання інформаційно-пошукових можливостей бібліотеки для виконання запитів читачів», «Бібліотека – територія читання».

Отже, дослідження, проведені бібліотеками, показують, що діти люблять свої бібліотеки і читають. Але як і що? На початку XXI століття ми спостерігаємо у бібліотеках для дітей новий тип користувача з новою моделлю читання. Сьогодні відбувається інтенсивна трансформація читацьких уподобань дітей, змінюються практично всі характеристики їхнього читання: його статус, тривалість, характер, способи роботи з друкованим текстом, репертуар, мотиви і стимули читання. Стара модель освоєння дітьми друкованого тексту замінюється новою, адже з'являються альтернативні джерела отримання інформації.

Як правило, більшість із тих, хто любить читати, – дошкільники та діти молодшого шкільного віку. Чим старшою стає дитина, тим менше часу читає, і цей процес стає більш «діловим», ніж «вільним». Змінюється глибина сприйняття друкованого тексту та інформації, воно стає поверховим і фрагментарним, «мозаїчним», «кліповим», і, як результат, дитині все важче сконцентрувати увагу на великому за розміром тексті, особливо це стосується повістей і романів. Компетентність дитячого читання падає.

З метою підняття престижності читання дітей в Україні НБУ для дітей спільно з різними громадськими організаціями було проведено всеукраїнські конкурси, які набули широкого громадського резонансу: «Хочу читати» спільно з дитячим журналом «Пізна-йко»; «Моя мала Батьківщина» – з Українським фондом соціальних гарантій військовослужбовців та ветеранів Збройних Сил, «Найкращий читач року» – з громадською організацією «Форум видавців» (м. Львів) та ін.

За рішенням науково-практичної конференції «Дитяче читання: феномен і традиції у XXI столітті», яку проводили НБУ для дітей спільно з ДБУ для юнацтва, підготовлено проект Концепції підтримки та розвитку читання дітей та юнацтва в Україні, що обговорювався колективами бібліотек для дітей та для юнацтва, директорами обласних бібліотек на науково-практичній конференції «Культура. Бібліотека. Діти: формування і збереження духовної спадщини в інформаційному су-

спільстві» (м. Ужгород, 2007 р.). Цей проект став основою Концепції Державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2009 р. № 1228-р. Наразі, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2009 р. № 1226-р. «Про затвердження плану заходів щодо розвитку бібліотечної справи на період до 2011 року» та листа Міністерства культури і туризму України від 09.11.09, НБУ для дітей спільно з ДБУ для юнацтва, при сприянні громадської організації «Форум видавців» було доручено підготувати проект Державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 р.

Список використаної літератури

1. Аналітичний огляд діяльності бібліотек України для дітей у 2005–2007 роках / Держ. закл. «Нац. б-ка України для дітей». – К., 2009. – 44 с.
2. Книга року – 2008 : бюл. соціол. служби. Вип. 16 / Нац. б-ка України для дітей ; уклад. Н. Г. Душенчук. – К., 2009. – 16 с.
3. Кобзаренко А. Дитяче читання: феномен і традиції в XXI сторіччі / А. Кобзаренко // Світ дит. б-к. – 2005. – № 4. – С. 3–7.
4. Манжула Т. Можливості дитячої бібліотеки у забезпеченні прав дитини на відпочинок та дозвілля / Т. Манжула // Світ дит. б-к. – 2006. – № 4. – С. 35–40.
5. Огар Е. «Дорослі» проблеми дитячої книги, або Чому діти не читають / Е. Огар // Світ дит. б-к. – 2005. – № 4. – С. 18–20.
6. Я читаю сучасну книжку українською мовою : (підсумки регіон. моніторингу) : бюл. соціол. служби. Вип. 15 / Держ. закл. «Нац. б-ка України для дітей» ; О. Б. Петренко. – К., 2008. – 12 с.

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 304.44 (477)

КУЛЬТУРНИЙ КАПІТАЛ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ: СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ

Враховуючи сучасні тенденції у світовій соціології, автор доводить, що саме культурний капітал виступає як значний ресурс у створенні можливостей і шансів ментального розвитку людей, є чинником зростання їхньої компетентності, змістовного культурного споживання. Увагу бібліотекарів, які прагнуть поглибити свої знання у питаннях читання, привернуть результати соціологічних вивчень різних категорій населення, зокрема читацької аудиторії, з точки зору їхнього соціального статусу, потреб у читанні та інших форм проведення культурного дозвілля.

Ключові слова: культурний капітал, сучасний український соціум, читання, соціологічні дослідження, культурне дозвілля.

Учитывая современные тенденции в мировой социологии, автор доказывает, что именно культурный капитал является значительным ресурсом при создании возможностей и шансов ментального развития людей, фактором роста их компетентности, содержательного культурного потребления. Внимание библиотечарей, стремящихся углубить свои знания в вопросах чтения, привлекут результаты социологических исследований разных категорий населения, в частности читательской аудитории, с точки зрения их социального статуса, потребностей в чтении и других формах проведения культурного досуга.

Ключевые слова: культурный капитал, современный украинский социум, социологические исследования, культурный досуг.

In consideration of world social science's up-to-date trends, the author proves that it is the very cultural asset which is in the capacity of a substantial resource of developing possibilities and chances of the people's mental development, their competence upgrowth, and substantial cultural consumption. The results of the sociological analysis of the different groups of people, particularly the readership with a view to their social status, their reading needs and other forms of cultural leisure-time, attract the attention of librarians aspiring to extend their knowledge about reading.

Key words: the cultural asset, the modern Ukrainian society, the sociological analysis, cultural leisure-time.

СЬОГОДНІ в соціологічній науці вивчення змісту, функцій, розвитку культурного капіталу, його впливу на суспільне життя належить до одного з найбільш актуальних дослідницьких питань. Зацікавленість ним почала активно зростати з 80-х

років минулого століття разом із так званим культуральним поворотом у світовій соціології. Суть даного повороту полягає в усвідомленні того, що в сучасному розвиненому суспільстві культура все більшою мірою виступає

А. Ручка